

MODERNİTENİN MİRASI VE KRİZİ OLARAK DEMOKRASİ VE ÖTESİ

Murat SATICI*

Özet

Demokrasi, meşruiyet, evrensellik, uzlaşım ve "birlikte yaşam" gibi modern idelere dair tartışmalar uzun bir tarihe ve pek çok varyanta sahiptirler. Modernitenin bu zengin mirasının eleştirel varisleri olarak son yirmi otuz yılda görünüşe çıkan müzakereci demokrasi ve radikal demokrasi, çağdaş politika teorisinde heyecan verici bir gelişmeyi temsil ederler. Bu çalışma "bir arada ve barışçıl biçimde nasıl yaşarız?" sorusu tarafından çizilmiş olan modern ve çağdaş demokrasi tartışmalarının rotasını ele alacaktır. Aslında bunu, Kant'ın pratik felsefesine dayanan aleniyet, kamusalılık, rasyonallite ve evrensellik gibi modern liberal düşüncenin kavramsallaştırmalarına odaklanarak ve onun Habermas gibi önemli bir çağdaş müzakereci demokrasi teorisyeninin o kavramlara katkılarını araştırarak gerçekleştirmeye çalışacağız. Son olarak bu çaba, hem müzakereci demokrasi hem de radikal demokrasi tarafından iddia edildiği biçimiyle çağdaş demokrasinin ve politikanın felsefi ve pratik temellerinden dolayı krizde olduğu argümanını açığa çıkaracak. Böylece biz de kısaca müzakereci demokrasinin ve radikal demokrasinin adlandırdığı biçimde mevcut demokrasi krizi hakkındaki çözümleri görebileceğiz.

Anahtar Kelimeler: Modern Liberal Felsefe, Aleniyet, Kamusalılık, Evrensellik, Kamusal Alan, Müzakereci Demokrasi, Radikal Demokrasi.

(Democracy and Beyond as the Heritage and the Crisis of Modernity)

Abstract

Debates on modern ideas such as democracy, legislation, agreement, universalism and "living together" have a long story and different appears with many variants. Deliberative democracy and radical democracy as the critical heirs of this rich heritage of modernity that have emerged in the last two and three decades represent an exciting development in contemporary political theory. This work is going to interest in the modern and the contemporary routes of democracy which has been drawn by the main question about "how can we live together and peacefully?". In fact we try to make it focusing the conceptions of modern liberal thought such as publicity, intersubjectivity, rationality and universalism which depended on Kantian practical philosophy and researching on the additions of contemporary deliberative democracy theorists like Habermas. Lastly, I hope this effort will expose the argument which is argued about by both deliberative and radical democracy contemporary democracy and politics are in crisis because of their philosophical and practical basis. Thus we may see the solutions about recent democracy crisis which is called by deliberative and radical democracy.

Key Words: Modern Liberal Philosophy, Publicity, Universality, Public Sphere, Deliberative Democracy, Radical Democracy.

---

* Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2014 Güz, sayı: 18, s. 133-152
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Özgürlük, meşruiyet, politik eylem ve demokrasi kavramlarının nasıl tanımlanacaklarına ve kavramsallaştırılacaklarına ilişkin siyaset ve hukuk felsefesinin kadim tartışması, artık yerini bu kavramların yüzyıllardır ve özellikle günümüzde kriz içerisinde oldukları, hatta krizin tam da kendisi oldukları tartışmasına bırakmıştır. Kısaca modern politika geleneğine ve onun felsefi ve siyasi sonuçlarına dayanan parlamenter sistem, çok-kültürlü demokrasi ve küreselleşme kavramlarının karşısında konumlanan ve ciddi biçimde modernitenin ve onun sonuçlarıyla ilişkilendirilen çoğunluk despotizmi, ayrımcılık, kapitalist ve liberal otoriterlik sorunlarını çözme çabası uzun süredir devam etmektedir¹. Bu çabanın mirasçıları olarak müzakereci demokrasi ve radikal demokrasi kuramları, politika teorisi içerisinde son yıllarda demokrasiyi, politik eylemi ve onların modern içerimlerini bir kriz içerisinde olmakla itham eden çağdaş kuramlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu iki kuram, tarihi yorumlama, sorunları tanımlama ve çözmedeki dayanakları ve önerileri itibarıyla meşruiyetin, özgürlüğün, eşitliğin ve politik eylemin ne olduğuna veya ne olması gerektiğine dair yaklaşımları bakımından farklılıklar gösterir. Ancak temsili demokrasi aracılığıyla demokratik “seçim zaferleri”nden sonraki süreçte otoriter ve totaliter yapılara dönüşen yönetimlerin deneyimlenmesinden² sonra, demokrasiyi bu krizden soyutlamak ve yeniden tanımlamak, her iki kuram için ortak bir hareket noktası olmuştur. Her ikisi için de sorunun sadece seçim ve temsil sistemi olmadığı açıktır. Zira sorun, ulusal ve uluslararası yasama konularının kamusal müzakere aracılığıyla tesis edilmesi, diyalogik demokrasi, katılımcı politika ve kendi kendini yönetme gibi başlıkların tartışılmaya açılmasını, aynı zamanda bir arada yaşamın imkânı,

¹Yirmi birinci yüzyılda politika ve hukuk teorisyenlerinin temel görevi, bölünmüş dünyanın parçaları arasında bir uzlaşımı sağlayabilecek bağlayıcı kurumların tesisi olmuştur. Bunun üç nedeni vardır. İlki, Afrika ve Asya'nın pek çok parçası gibi birer ulus devlet olarak varlıklarını sürdürmek için kurumlarını geliştirmeye ihtiyaç duyan pek çok bölünmüş toplumun var olması; ikincisi küreselleşme ve pek çok insanın ulusal sınırları aşan hareketliliğinin pek çok ülkede daha fazla bölünmeye yol açması ve böylece rakip aidiyetin artmasıdır. Küreselleşmenin bir diğer etkisi de kozmopolitanizm ve yerellik arasında ve ulus devlet yapısı ile göçmenler arasındaki gerilimin artmasıdır. Bkz. Adeno ADDIS, “Deliberative Democracy in Severely Fractured Societies”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 16, 2009, s: 63.

² Burada özellikle 1933 yılında demokratik seçim süreci sonunda galip gelen totaliter Nazi Partisi'nin önce Avrupa'yı sonra da dünyayı sürüklediği ikinci dünya savaşı ve savaş sırasındaki soykırım, 1980'lerde yine temsili demokrasi ürünü neo-liberal muhafazakar yönetimlerin ABD. ve İngiltere'de otoriter biçimde uyguladıkları liberal ekonomik ve sosyal politikalar, ABD'nin Güney Amerika'daki diktatörlüklerle ilişkileri, 90'larda Ortadoğu'daki tek adam yönetimleri ve diğer demokrasilerin! onlarla olan ticaret-savaş-barış ilişkileri ve günümüz tek kutuplu küresel dünya düzeninin gözler önüne serdiği sayısız ekonomik, hukuksal, toplumsal ve politik örnekler bu deneyimlere çeşitlilik katmaktadır.

düzenleyicisi ve öznelerin birbirleriyle ilişkisi sorunlarını içeren bir tartışmayı gerekli kılar.

Tam bu gereklilik çerçevesinde müzakereci demokrasi, meşru yasama konularının yurttaşların kamusal müzakeresinden çıkarılmasına gönderme yapar; rasyonel yasama, katılımcı politika ve sivil öz-yönetim düşüncelerini yeniden ele alır. Kısacası, müzakereci demokrasi, yurttaşların pratik düşünömlerine dayanan politik bir otonomi, aleniyet ve müzakereyi vurgularken, ortam olarak demokratik, sivil bir birlik idealini sunar. Fakat her biri genel olarak liberal ilkelere dayanan bu idealler uygulanabilir midir? Hatta bireyler bu idealleri hayata geçirmeyi isterler mi? Kamusal ve kamusal müzakere nedir? Çıkar, ilgi ve talepler çokluğunda karmaşıklaşan bireyler arası meseleler ve iletişim sorunları geniş katılıma imkân verilerek çözümlenebilir mi? Kültürel çeşitliliği içeren toplumdaki sorunları çözümlemek için yurttaşların müzakeresini beklemek mümkün ve makul müdür?³

Müzakereci demokrasi söyleminin temel meseleleri olan yukarıdaki meseleler aslında politika ve hukuk felsefesinin kadim bir sorunsalının günümüzde aldığı yeni biçimine işaret eder: Bir arada yaşamın imkânını tesis edebilecek özgürlük, toplumsallık, siyasal eylem, eşitlik, kamusal kavramlarının tanımlanması, uygulanması ve bunları tamamen insansal alandan hareketle mümkün kılacak öğelerin ne olduğu? Fakat sorunsalın günümüzde yeniden neden karşımıza çıktığını anlamak son derece önemlidir. Belki de belirgin cevaplardan biri olan ve dayanakları arasında Rousseau, Kant, Nietzsche ve Marx gibi modernite krizine işaret eden filozoflar olan post modern analizlere göre, meselenin modern evrensellik, ilerleme ve demokrasi kavramları tarafından maskelendiği için farkına varılamayan fakat tarihin belirli anlarında açığa çıkan bir sorun olduğudur. Nitekim post modern ve yapı bozucu paradigma, yirminci yüzyıl başından günümüze o kavramların aslında toplumsal ve politik krizlerin nedeni olduğu eleştirisini öne çıkartır. Bu nedenle toplumsal ve politik bir mesele olarak demokrasi sorununu öncelikle felsefi ve politik boyutu da içine alacak şekilde, modern felsefeye referans ve eleştiri pratiği içerisinde tartışabiliriz.

Burada meseleyi açık kılmak için, iki yüzyıl öncesinde Kant'ın eleştirel felsefesinin sorunsallaştırdığı kavramların, günümüzde yasal veya politik yapının tesisi üzerinde devam eden müzakereci demokrasi tartışmalarına önemli kavramsal dayanaklar sunduğunu söylemeliyiz. Bu nedenle müzakereci demokrasi modelinin önemli temsilcisi olan Jürgen Habermas, Kant'ın eleştirel felsefesinin kavramlarına referans ederek ve onları eleştirerek iletişimsel eylem ve müzakereci demokrasi teorilerini

³ James BOHMAN, William REHG, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, 1997, s: IX.

temellendirmektedir. Hannah Arendt ise politika teorisinde kamusal alan meselesini, Kantçı öznelerarasılık kavramsallaştırması ve onun *Yargıgücünün Eleştirisi*'nde tanımladığı *sensus communis* kavramı arasındaki bağıntıyı vurgulayarak "zihnin genişlemesi" kavramıyla karşılar. Bunun tersine radikal demokrasi söyleminin gerçek bir demokrasi ve bir arada yaşamın imkânı için sunduğu teorik ve politik çerçevenin eleştirdiği ilk bağlam da Kantçı saf akılsal ahlak-hukuk ve politika felsefesinin sorunlarına dayanan "liberal bireyciliğin yanı sıra, bir temel özelliği de akla dayalı evrensel bir mutabakatın erişilebilir olduğuna dair rasyonalist inanç"⁴ olmuştur.

Amacımız ne Kant'ın ahlak ve hukuk felsefelerinin betimlenmesi veya karşılaştırılması ne de Kant ve demokrasi teorilerinin karşılaştırılmasıdır. Amacımız bir arada yaşamın imkânı sorunsalına getirilen cevapların yüzyıllardır süregelen bir süreç içerisinde izlediği rotayı, günümüz demokrasisini düşünme çabamızdaki etkisi çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla ilk olarak, müzakereci demokrasi tartışmalarında başvurulduğu oranda, evrensel bir müzakereci ve kamusaliteğin tesisine eleştirel felsefesi içerisinde olanak veren Kantçı kavramları vurgulayacağız. Böylece Kant'ın eleştirel felsefesinin özneler arası müzakereci ve kamusal iletişimi düzenleyebilecek olan dayanaklar olarak sunduğu *aleniyet*, *kamusallık* kavramları üzerinde duracağız. Aleniyet, kamusalite gibi kavramların günümüzde çok tartışılan müzakereci demokrasi modeline kaynak teşkil eden öznelerarasılık ve kamusal alan kavramları ile ilişkisi üzerinde duracağız. Bu felsefi art alanı referans ve eleştiri yoluyla yeniden ele alan ve müzakereci demokrasi modelinin önde gelen isimlerinden Jürgen Habermas'ın günümüz demokrasisi üzerine düşünme biçimini ve müzakereci demokrasi söyleminin temel karakterini açık biçimde görebileceğiz. Son olarak da radikal demokrasi söyleminin yukarıda bahsedilen liberal demokrasi modellerinin felsefi ve pratik ilkelerine dair eleştirilerine kısaca değineceğiz. Böylece günümüzde hem müzakereci demokrasi hem de radikal demokrasi söylemi tarafından kriz içerisinde olduğu iddia edilen demokrasi ve politika kavramsallaştırmasının geçmişten günümüze seyrini biçimlendiren liberal felsefi zemini tartışabileceğiz ve eleştirileri daha açık biçimde görebileceğiz.

Ahlak ve Hukuk Arasında Kamusaliteğin İmkânı

Politikada birlikte yaşamın imkânı ve sivil birliğin tesisi için rasyonel anlaşmaya ulaşmanın mümkün olduğunu, demokratik yapıların ve kurumların farklı toplumsal sorunlara rasyonel çözümler bulmanın bir aracı

⁴ Chantal MOUFFE, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İletişim yay. İstanbul, 2010, s: 19.

olduğunu ifade eden Habermas ve Rawls gibi liberal teorisyenlerin liberal geleneğe ve özellikle Kant'a referansları bilinmektedir. Kant bu ilgiyi, aydınlanma, teorik-pratik meşruiyet ve bir arada yaşam sorununu saf akılsal bir temellendirmeden türetildiği sürece evrensel ve genelleşebilir olan formel ölçütler tesis ettiği eleştirel felsefesi sayesinde hak etmiştir⁵. En bilinen haliyle Kant'ın meşruiyeti düzenleyen rasyonel evrensellik ilkesi, pratik felsefesinde insanların istek ve maksimlerinin (eylem motivasyonlarının) evrenselleştirilebilir⁶ olup olmadığı testi⁷ olarak değerlendirilir.

Bizim için burada Kant'ın evrensellik formülasyonunun değeri, öznel çıkar ve ilgilerin evrenselleşebilir olup olmadıklarının ölçütünü, öznelerin kendi aralarında tartışılabilmesine imkân verecek bağıntıda temellendirmesidir. Guyer'e göre ilgilerin evrensel yasa olma ölçütüyle "test edilmesi" işlemi, "öz-çıkarın, farklı özneler arasındaki bir iletişimsel ilgiye dönüştürülmesidir. Bu, pratik öznellikten öznelerarasılığa doğru bir harekettir"⁸. Sonuçta eylem ilkesinin akılsal temelde oluşturulan "evrenselliği (*universalitas*'ı) sırf herkes için bir geçerliliğe (*generalitas*'a) dönüşür"⁹. Bu dönüşüm, Kantçı ahlak felsefesinin, ahlaksal eylemin meşruiyetinin tesis edilebileceği alanı sadece saf akılsal bir yetiyle tanımlanan bir alan olarak değil, bir arada yaşamın düzenlenmesi çabasında öznelerin birbirleriyle eleştiri yoluyla yargılarını karşılaştırabilecekleri bir pratik alan olarak gördüğüne işaret eder. Bu yanıyla öznenin ahlaksal yargısının meşruiyetinin kaynağının ne olacağı sorunsalı, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi içsel kavramlarının ötesinde, haklı-haksız, adil-adil olmayan gibi dışsal kavramlarının konu edildiği hukuk ve politika alanına genişler. Yine de ahlaksal evrenselleştirici ölçüt hak, yasa, mülkiyet ve devlet kavramlarının ve bu kavramlardan doğan doğal çatışmaların (antagonizm)

⁵ Kantçı aydınlanma, birinin kendisi dışındaki birinin rehberliğine ihtiyaç duymayan özne tanımından karşılıklılığa bir adımı temsil eder. Bu, "aydınlanma ve otonomiye ilişkin modern bir projeye demokrasiyi eklemelerken, modern müzakere modeline felsefi bir güç kazandırır". Bkz. Dolz F. ARENAS, "Deliberative Democracy, Active Citizenship and Critical Culture: From Aristotle's *Rhetoric* to Contemporary Political Philosophy", *Icono* 14, vol. 11 (1), 2013, s: 163-193.

⁶ Evrenselleşebilirliğin formülasyonları bilindiği üzere şunlardır: "Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun", "...Her defasında, insanlığa, kendi kişisinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun". Immanuel KANT, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995, (52).

⁷ Hans-Klaus KEUL, "Subjectivity And Intersubjectivity: Remarks on The Concept of Freedom In Kant And Habermas", *The Jurnal Of Value Inquiry*, sayı: 36, 2002, içerisinde, s: 261.

⁸ A.g.m., s:261.

⁹I. KANT, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (58).

görünür olduğu hukuk ve politika alanında, hukuksal ve politik meşruiyet için rasyonel bir modeldir.

Kant'ın tesis etmeye çalıştığı düzenleyici rasyonel hukuksal ölçüt, kategorik imperatifin hukuksal karşılığı olarak Kant'ın *Ahlak Metafizikî* eserinde "hak ve haklılık ilkesi" biçiminde tanımlanır:

Herhangi bir eylem, evrensel bir yasaya uygun olarak herkesin özgürlüğüyle bir arada varolabiliyorsa veya bu eylemin maksiminde herkesin seçme özgürlüğü evrensel bir yasaya uygun olarak herkesin özgürlüğüyle bir arada var olabiliyorsa haklıdır¹⁰.

Bu evrensel hak ölçütü, evrensel biçimde hukuksallığın koşullarını, yani her biri hak ve özgürlüklere, doğal ilgi ve çıkarlara, mülkiyet ve sahiplenme hakkına sahip olan tikel öznelerin bir arada yaşamalarını düzenleyen normların hem meşruiyetini hem de öznelerin normlara uyumunu ve böylece haklılıklarını sağlamalıdır. Bu sorunsal sadece evrenselleştirici ilkenin rasyonel olarak makuliyetini ve meşruiyetini değil, aynı zamanda onun, özneleri bu ilkeye dayanan hukuksal yasalara uymaya zorlayan karakterini de tesis etmeyi içerir. Bu da sadece rasyonel bir meşruiyetin özneler arasında kabulünü değil, bir arada yaşamın haklar ve özgürlükler üzerinde süren çatışmalarını düzenleyecek zorlayıcı yasaların yapılmasını ve yürütülmesini, yani bir kamu politikasını da meşru kılmanın imkânını içeren bir tartışmayı gerektirir. Nitekim Kant'ın hukuk öğretisinin normatif temeli, kategorik imperatiften dolayı özgür ve birbirleriyle eşit öznelere referans etse de, hukukun zorunluluğu, toplumsal bir arada yaşamlarında insanların pratik toplumsal koşullarına bağımlıdır. Kant'ın "dünya yurttaşlığı" ve "ebedi barış" kavramsallaştırmalarında bu pratik koşullar görünür hale gelir ve Kant'ın ebedi barış fikriyle, pratik koşulların yarattığı çatışmaları düzenleyecek uzlaşımı sağlayacak rasyonel ve evrenselci bir politik bakış açısı görünür olur. Bu yönüyle ahlak, hukuk ve politika arasında, dayanılan ilkeler, konu edilen sorunlar ve çözüm önerileri açısından bir uyum olduğu düşüncesini Kant, Machiavelli'nin bu alanlar arasında açtığı uçurumu kapatarak ele almıştır. Kant'ın belirlediği ve belki de bu uyum düşüncesini modern ve çağdaş demokrasi tartışmalarına köşe taşı olacak biçimde ele almamızı sağlayan transandantal ilke, "kamuoyu önünde açık açık dile getirme; aleniyet"¹¹ ilkesidir. Böylece Kant, ebedi barış idealini tesis edecek bir müzakere, kamusal ve iletişimi düşünürken, "müzakereci demokrasi" ve "kamusal alan" gibi günümüz ulusal ve uluslararası demokrasinin temel sorunlarının ahlaksal, hukuksal ve politik boyutlarıyla tartışılması için zengin bir kaynak sunmuştur.

¹⁰ I. KANT, *Metaphysics of Morals*, trans. Mary Gregor, Cambridge University Press, New York, 1991, 6:230.

¹¹ I. KANT, *Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, çev. Nejat Bozkurt, *Seçilmiş Yazılar*, der-çev: Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s: 261.

Antagonizmden Kamusal Düzenliliğe: Aleniyet ve Kamusalılık

Kantçı kelime haznesinin zenginliği içerisinde *Aleniyet ilkesi*, insanların birbirlerini gerek moral gerek hukuksal biçimde etkileyecek eylem ilkelerini açıkça gözler önüne sermesi olarak tanımlanır. Aksi her durum yani, “başka insanların haklarıyla ilgili olan ve dayandığı genel kurallar apaçıklıkla (aleniyet) uzlaşmayan bütün eylem ve davranışlar hak ve adalete aykırıdır”¹². Bu yönüyle her hukuk türü, yani kamu, devlet ve kozmopolit hukuk ve politika edimi, kendi içerisinde evrensel, formel bir özneler arası dolayımın tesisi için *aleniyet ilkesi*’ni de içermek durumundadır. Aleniyet koşulunu taşımak suretiyle “amaçlarına erişebilmeleri için açıkça ortaya konulmaları gereken bütün kurallar, hem hukuka hem de politikaya uygundur”¹³.

Bu bağlamda Kant, her türlü maddi yasallık fikrinden, empirik, koşul ve içerikten uzak, sadece genel bir yasallık biçimi bakımından ebedi barışa yönelmeye rehberlik edecek ilkelerin ele alınmasını önerir. Böylece, hukukun ve yasallığın inşa edilmesi, Kant için eylemlerin ve düşüncelerin apaçık şekilde ifşa edilebileceği ve birbirleri üzerinde tahakküm kuramayacakları bir dünya yurttaşlığı hukukuna, devletler federasyonuna ve ahlak-politika-hukuk uyumuna dayanmaktadır. Kant’a göre, bireysel biçimde değil fakat “tür” olarak insanlık, gerçekleşmesi zor olsa da ebedi barışa doğru ilerlemektedir. Sonuçta Kant’a göre barış,

boş bir fikir (ide) değil, ama çözümünü yavaş yavaş elde eden ve amacına her an biraz daha yaklaşan bir sorundur; çünkü aynı ilerlemenin gitgide kısalan zamanlarda, yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini ümit etmek gerekir¹⁴.

Kaçınılmaz biçimde antropolojik ve toplumsal biçimde çatışma içerisinde bulunan özneler arasında düzenleyici bir rasyonel ide olarak ebedi barış fikri, Kant’ın bir arada yaşamın imkânı sorunu için önerdiği hukuksal durumun bir ifadesidir. Kant, tarihi oluşturan ve toplumsallaşmaya imkân veren, hatta onların düzenleyicisi olan çatışmaların (toplumdışı toplumsallık gibi antagonizmin) nedenini, düşünümsel ve pratik edimlerin farklılığını ve çokluğunu düzenleyecek akılsal düzenleyici ilkelerin ve hukukun eksikliği olarak tanımlamıştır. *Ebedi Barış*’ta Kant, sürekli savaş durumunu, akla uygun bir yargılama olanağının eksikliğine dayandırır. Akılsal düzenleyici ilke, Kant’a göre, tahakküm aracılığıyla onları tektipleştirmeyecektir; otonom, özgür ve eşit özneler arasında özgürlüklere engel olmayan mümkün bir müzakereyi inşa

¹² A.g.e., s: 261

¹³ A.g.e., s: 265

¹⁴ A.g.e., s: 266.

edecektir. O halde barışın koşulu olarak Kant, teorik ve pratik felsefesinde müzakereyi mümkün kılacak aleniyet kavramına vurgu yapar. Hatta Kant, bireysel koşullu ilgilerden sıyrılmış evrensel iletişim maksimleri uyarınca öznel arası dolayım ve uzlaşım işaret eden, dahası tarafları buna zorlayan müzakere koşulları öne sürer. Bu koşullar, düşüncelerin ve eylemlerin geniş bir alana hitap etmesinin gerekliliğini vurgular. Yani *aleniyet ilkesi*, içerisinde insanların düşüncelerini ve eylemlerini kamu önünde özgürce ifşa edebilmelerini içerir ve böylece geniş bir alana yayılmayı gerektirir. İfade ve eylemin aleniyeti, insanlara akıllarını, bireysel ilgileriyle sınırlamayıp geniş bir alana yönelik düşünme, konuşma ve eyleme olanağını verecek şekilde kullanmalarını buyurur. Hannah Arendt'in vurguladığı şekliyle, "kişinin düşüncesinin erişim alanı ne kadar geniş olursa-aydınlanmış bireyin farklı bakış açıları arasında hareket etmesini sağlayacak alan ne kadar geniş olursa- düşünmesi de o kadar geniş olacaktır"¹⁵.

"Ergin olmama durumundan kurtulma"¹⁶ olarak gördüğü Aydınlanma tanımı ile birlikte ele alındığında Kant, *aleniyet ilkesi*'ni, "aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü"¹⁷ ne dayandırmaktadır. *Aleniyet ilkesi*'nin içerdiği "kamu önünde açık seçik olma", Kant'ın aklın kamusal ve özel kullanımı arasında yaptığı ayırım aracılığıyla kamusal alan ve kamusal tartışmalarına ışık tutacak niteliktedir:

Kendi aklını kamu hizmetine kullanmaktan, bir kimsenin, örneğin bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyorum. Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da görevi yerine getirmesi diye anlıyorum¹⁸.

Kant, aklın özel ve kamusal kullanımı arasındaki ayrımla, aklın kendisine dışsal her türlü otoriteye bağlılığını dışta bırakan, diğer yandan da insanların fikirlerini kendi aralarında tartışabilecekleri, böylece otonom ve özgür düşünce yetilerini geliştirebilecekleri eleştirel bir ifade sürecinin imkânına işaret eder. Fakat iletişimsel bir etkileşime dair yeterli açıklamayı ve günümüz kamusal alan sorunsallarına Kant'ın kendisinde kalarak cevap vermek son derece güçtür. Bunun kabaca iki nedeni olduğunu söyleyebiliriz. İlki, kısaca aleniyet, öznel arasılık gibi kavramların arkasında rasyonel bir ölçüt olarak bulunan Kant'ın saf rasyonel,

¹⁵ Hannah ARENDT, "Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar", *Cogito*, 41-42, Kış-2005, s: 342.

¹⁶ I. KANT, *An Answer to The Question: 'What is Enlightenment?*, Hans REISS, *Kant's Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, içerisinde, s: 54.

¹⁷ I. KANT, *Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, s: 215.

¹⁸ A.g.e., s: 217.

transandantal ahlak ve özne tanımının, Hegel'in haklı itirazlarının gösterdiği gibi¹⁹, formelizminin ve evrenselliğinin tikel, bireysel, kültürel ve tarihsel durumlara duyarsızlığından dolayı ilkeleri pratiğe uygulama sorununu cevaplayamamasıdır. Diğer neden ise, Habermas'ın vurguladığı biçimiyle, Kant henüz daha sınıf kavramını, 1. ve 2. Dünya Savaşları'nın Aydınlanma ve insanlık ideallerini yerle bir eden etkisini bilemeyen, kitle iletişim araçlarının insanlar arası iletişimi kolaylaştıran ama yine de onları yabancılaştırmaktan geri durmayan niteliği ve son olarak da küresel dünya düzeninin kapitalizm ile içeriklendirilmiş halinin öznel arasıllık, kamusal ve özgürlük kavramına etkisini bilemeyecektir²⁰. O halde hem Kant'ın felsefesinin saf rasyonel ve transandantal karakterinin tartışmaya izin vermediği bazı somut hususlara işaret edebilmek açısından, hem de günümüz koşullarının bir arada yaşam sorunsalına etkisini de dikkate almak açısından Kant'a referansla ve Kant'a rağmen kamusal alan kavramlarını müzakereci demokrasi modeli içerisinde yeniden vurgulayan önemli isimlerinden biri olan Jürgen Habermas'tan yardım almalıyız.

Demokrasi Krizine Çözüm Önerisi: Kamusal Alan ve Müzakereci Demokrasi

Kant'ın vurgulamış olduğu öznel arasıllık arasında somut ve iletişimsel etkileşimlerin mevcut olduğu bir kamusal alan idesi, Jürgen Habermas'ın vurguladığı biçimiyle, "alan" olarak eleştirel bir toplum teorisi ve demokratik politika pratiği açısından elzemdir. Fakat Habermas kamusal alan ve öznel arasıllık kavramsallaştırmasını Kant'ın eksikliklerini ele alarak, Kant sonrası eleştiri ve teorileri de işe katarak yeniden tanımlama ihtiyacı duyar. Habermas bu ihtiyacı kamusal alan kavramını geçirdiği tarihsel ve

¹⁹ a- Hegel'in Kantçı etiğin formalizmine itirazı, kategorik imperatifin moral ilkesi, moral faili ödevlerin ve maksimlerin somut içeriğinden soyutlamak zorunda olduğundan dolayı uygulanması zorunlu olarak totolojik yargılara yöneleceğini vurgulamaktaydı. b- Aynı zamanda Hegel, Kantçı etiğin soyut evrenselliğine yönelik itirazında, Kategorik imperatif buyruğun tikelden evrensele, maksimden evrensel yasaya yayılmayı gerektirdiğinden dolayı ilkenin bireysel durumlara dışsal kalacağını ve çözümünü gereken problemin tikel bağlamına duyarsız olacağını belirtir. c- Kategorik imperatif "olması gereken"den "olan"ın katı bir ayrımını buyurduğundan dolayı moral algının pratikte nasıl gerçekleşebileceği sorununa cevap vermekte zorunlu olarak başarısızdır. d- Hegel, saf düşüncenin, Kategorik imperatifin, pratik aklın saf postülalarını tinin biçimlendirici süreçlerinden ve onun somut tarihsel dışavurumlarından ayırmasını eleştirir.

²⁰ Habermas'ın "200 Yıl Sonra-Kant'ın Ebedi Barış Düşüncesine Bakış" metni, Kant'ın ebedi barış ve dünya yurttaşlığı ideallerinin günümüz politik ve hukuksal sorunları içerisinde öneminin ve bizlere sunduğu imkânların serimlenmesi açısından, aynı zamanda yetersizlikleri açısından da ufuk açıcı bir metindir. Bkz. Jürgen HABERMAS., "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları, çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s: 69-111.

felsefi dönüşümler açısından analiz ederek, müzakereci demokrasi teorisinin merkezine yerleştirir.

Habermas'a göre, pazar ekonomisi şartları altında modern burjuva kamusal alanı, mutlakıyetçi karakter taşıyan yapılara karşı ekonomik, toplumsal, hukuksal ve politik bir tanınma ve katılım mücadelesinin görünür olduğu bir alandır. McCarthy'nin betimlediği gibi,

ortaya yeni çıkan burjuvazi, mutlaki devletin gizli-saklı ve bürokratik pratikleriyle çarpışma süreci içinde giderek kralın iktidarının yalnızca halkın *önünde* temsil edilmesine dayanan bir kamusal alan yerine, devlet otoritesinin halk *tarafından* bilgili ve eleştirel tartışma aracılığıyla kamusal olarak denetlendiği bir kamusal alan oluşturdu²¹.

Bu haliyle kamusal alan, devlet dışı bir alan olarak, özel ilgi ve çıkarların egemen olduğu aile, meslek ve işyeri gibi özel alan ve devlet iktidarı arasında arabulucu karaktere sahiptir. O halde kamusal alan, "yasal olarak garantilenmiş özgür konuşma, özgür basın ve özgür toplanma biçimleri aracılığıyla ve giderek temsili demokrasinin parlamenter kurumları içinden 'burjuva toplumu'na ait olduğu düşünülen 'genel yarar'ı devlete iletmek anlamına gelmeye başladı"²². Kısaca Habermas'ın kamusal alan tanımında işaret ettiği gibi, "burjuva kamusundaki kamusal usavurum, ilkece toplumsal ve siyasal olarak önceden biçimlenmiş her türlü konum-rütbe bir kenara bırakılarak genel kurallar doğrultusunda gerçekleşir"²³. Kamusal alanın bu karakteri, aynı zamanda Kant'ın aleniyet ilkesine ve aklın kamusal kullanımı kavrayışına yüklediği eleştirel ve ahlaksal karakteri, yani iyi, doğru, haklı ve haksız evrensel biçimde düşünebilmenin dayanağı olma karakterini içerir. Habermas'ın deyişiyle, "kamusal usavurumdan bu koşullar altında çıkan sonuç, aynı zamanda rasyonel olma iddiasındadır; daha iyi olan savın gücünden doğan kamuoyu, ülküsü gereği, haklı olanla doğru olanı buluşturmaya çalışan ahlaken mağrur rasyonaliteyi talep ve iddia eder"²⁴.

Kamusal alan ve aleniyet ilkesi arasındaki bağ, açık ve erişilebilir bir iletişim ortamına işaret etmektedir. Tek başına özel çıkarların değil, aynı zamanda statü eşitsizliklerinin de dışarıda bırakıldığı, tartışmacıların birbirlerine denk görüleceği bir müzakere ve tartışma sonucunda ortak iyi

²¹ Thomas McCARTHY, "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün İngilizce Baskısına Giriş", çev. Meral Özbek, *Kamusal Alan*, der. Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s: 91-93, içerisinde, s: 91.

²² Nancy FRAZER, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", çev. Meral Özbek-Cemal Balcı, *Kamusal Alan*, der. Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s: 103-133 içerisinde, s: 106.

²³ J., HABERMAS *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim, İstanbul, 1997, s: 131.

²⁴ A.g.e., s: 131.

üzerine güçlü bir anlaşma oluşabilir. Fakat Habermas'a göre pratikte bu hiçbir zaman sağlanamadı ve kamusalılık süreci bir bozulmayla karşı karşıya kaldı. Kamusalılık fikri, artık giderek yurttaşların ortak iyi ve demokratik katılım yerine daha edilgin bir tüketime ve öz-çıkara teslimiyetinden dolayı, kamuoyu, politik, ekonomik ve medya seçkinleri ve onların yöntemleriyle yönetilmektedir.

Bu aleniyet, tüketici davranışlarını etkilemenin ötesinde, siyasal bir baskıya da yarar. Çünkü gerektiğinde plebisiter biçimde tanımlanmış bir desteğe çevrilebilecek, telaffuz edilmemiş bir tasvibe amadelik potansiyelini seferber eder. Böylelikle yeni kamusalılık, burjuva kamusuyla, ancak onun meşrulaştırıcı kurumsal biçimleri devrede olduğu ölçüde ilintili kalır; gösterisel aleniyet de, ancak potansiyel seçmen tercihlerinden müteşekkil bir sermayeyi inanılır kılabildiği veya sahiden tahsil ettirebildiği ölçüde siyasal etkililik kazanır. "Tahsilatın" yapılması ise partilerin işidir artık²⁵.

Bu karamsar betimlemeye rağmen Habermas, kamusalılığı da tıpkı modernitenin bitmemiş bir proje²⁶ olduğunu iddia etmesinde olduğu gibi, devam eden bir süreç olarak görmektedir. Kamusalılık ve kamusal alan ile ilgili de Habermas bu tavrını sürdürür:

Eleştirel bir aleniyetin, salt manipülasyon amacıyla düzenlenmiş bir aleniyetle kavgası sürmektedir; siyasal iktidar icrası ve güçlerin dengelenmesine dönük olarak sosyal devletin gerektirdiği kamusalılığın, salt destek ve alkış temini doğrultusunda imal edilen bir kamusalılığa galebe çalacağı hiç de kesin değildir. Fakat ideoloji olarak (bu kamusalılık), tıpkı liberal serpilme dönemindeki burjuva kamusalılık fikri gibi, sanık sandalyesine oturtulamaz; onun yaptığı, olsa olsa, ideolojiye indirgenmiş o fikrin diyalektiğini nihayete erdirmektir²⁷.

Birden çok dönüşüme ve değişime rağmen, aleniyet ve kamusal alan düşüncesi, yani "siyasal kamu, vatandaşların oluşturduğu bir kamusal topluluğun müzakereye dayalı kanaat ve irade oluşumunu sağlayacak iletişim koşullarının timsali olarak normatif bir demokrasi teorisinin temel

²⁵ A.g.e., s: 337.

²⁶ Best ve Kellner'e göre, Habermas, "modernitenin bütün bir güzergâhını suçlayarak bütün mirasını reddetme yoluna giden teorilerin aksine, modernliği ve onun ilerici bulduğu öğelerini savunmaya ve gerçekleştirilmemiş potansiyellerini ortaya çıkarmaya yönelik çabasını modernitenin baskıcı ve yıkıcı boyutlarını eleştirmeyi bırakmadan sürdürür". Bkz., Steven BEST-Douglas KELLNER, *Post Modern Teori-Eleştirel Soruşturmalar*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı yay. İstanbul, 1998, s: 285 ve bkz. J. HABERMAS, "Modernity versus Postmodernity", *New German Critique*, No: 22, Winter, 1981, pp. 3-24, s:14.

²⁷ J. HABERMAS, *Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü*, s: 383.

kavramı olmaya elverişlidir”²⁸. Habermas’ın kamusal alan düşüncesinden vazgeçmemesinin altındaki neden, kamusal alan fikrinin müzakereci demokrasi modeli için vazgeçilmez olduğunu düşünmesidir. Nitekim Habermas müzakereci demokrasiyi, özellikle temel haklar ve kolektif haklar, bireysel ve politik otonomi çerçevesinde prosedürel demokratik bir hak sistemi tesisinin imkânı olarak görür. Habermas bu modeli, hem tek başına bireysel hakların meşruiyetini sorun eden liberal meşruiyet anlayışının, hem de kolektif haklar adına bireyin haklarının meşruiyeti konusunda sorunlu olan cumhuriyetçi meşruiyet kavrayışına dair eleştirisinden türetir²⁹.

Between Facts and Norms’da Habermas, sivil topluma ilişkin kurumsal bir şebeke aracılığıyla yaşam dünyasında kökleşmiş bir iletişimsel yapı olarak ilgilendiği kamusal alan fikrini demokrasi teorisi bakımından ele alır. Habermas, “politik kamusal alanı, başka bir yerde çözülemeyeceğinden dolayı politik sistem tarafından işlenmesi gereken sorunların dile getirildiği bir tablo olarak tanımlamış olduğunu belirtir³⁰. Buraya dek Kant’ın evrenselleşebilirlik testine de uygun biçimde, Habermas’a göre “kamusal alan, “toplumun her tarafındaki uzmanlaşmamış duyarlı algılayıcılara sahip olan bir uyarı sistemidir”³¹. Fakat Habermas’a göre,

demokrasi teorisi açısından kamusal alan, ek olarak sorunlara ilişkin baskıyı arttırmalıdır, yani sadece sorunları keşfetmemeli ve tanımlamamalı, aynı zamanda ikna edici ve *etkili biçimde* onları tematize etmeli, onlara mümkün çözümler vermeli ve parlamenter yapılarca onlarla meşgul olunup ilgilenme yoluyla dramatize edilmelidir. O, “işaret edici” işlevinin yanında etkili bir sorunsallaştırma olmalıdır³².

Demokratik bir hak sistemi içerisinde kamusal ilkesini konumlandırışı itibariyle Habermas, bu ilkeyi hukuksal normların veya adalet ilkelerinin meşruiyetini belirleyebilmenin temel ölçütü olarak değil, normların ve adaletin kurumsal biçimde cisimleşmesi ihtiyacını karşılamak için kullanır. Böyle olmasaydı, kamusal ilkesi Kant’ın pratik aklın bir ilkesi olarak betimlediği “aklın kamusal kullanımı” ilkesine geri dönüşü ifade ederdi. Hâlbuki Habermas, söylem etiğinin aynı zamanda kamusal ve öznel arası

²⁸ A.g.e., s: 43.

²⁹ Habermas’a göre, “meşruluğun kaynağı, bireylerin önceden belirlenmiş iradesi değildir; daha ziyade bu iradenin oluşması, yani bizzat müzakere edilme sürecidir... Meşru karar, genelin iradesini temsil etmez, ancak genelin müzakeresinden ortaya çıkan bir karardır. ...Müzakere ilkesi hem bireyci hem de demokratiktir... meşru yasanın genel iradenin ifadesi değil, genel müzakerenin bir sonucu olduğunu kabul etmeliyiz”. Bkz., J. HABERMAS, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, s: 43.

³⁰ J. HABERMAS, *Between Facts and Norms*, tran., William Rehg, The MIT Press, Massachusetts, 1998, s: 359.

³¹ A.g.e., s: 359.

³² A.g.e., s: 359.

bir bakış açısını, söz konusu etiği Kantçı saf rasyonel, a priori ilke olarak monolojik değil, diyalojik biçimde ve aşkınsalsızlaştırarak³³ yeniden tanımlamıştır. Bu nedenle Habermas, Kantçı kategorik imperatifin, öznel arası ve kamusal bir versiyonunu “söylem etiği” olarak yeniden yorumlamıştır. Bu haliyle söylem etiği, toplumsal normların geçerliliğinin fiili söylemde test edildiği diyalojik gerekliliği karşılayarak, Habermas’ın kamusal yorumunda, fiili ve güçlü bir kamusal alanı tesis eden kurumları gerçekleştirme ihtiyacını karşılayabilecek bir nitelik kazanmıştır. O halde, normlar, ancak pratik söylemde katılımcılar olarak ilgili herkes tarafından tartışılması sayesinde geçerli olurlar ve böylece hukuk teorisi, etkin bir biçimde işleyen bir kamusal alan içerisinde kurumsallaşabilir. Sonuçta Habermas’ın vurgusu,

adalete ilişkin normatif meseleler ile iyi yaşama ilişkin değer meseleleri arasındaki ayrımadır... Bu ayrım, ne temel doğal bir hakka dayanır ne de öncelikli iyilerin teminat altına alınmasına referansla gerçekleşir. Bundan ziyade, ihtiyaçlara ilişkin iletişimsel yorum ve söylemsel tartışma süreci içerisinde tüm ilgili olanlarca geçerliliği tanınan o ilgi ve ihtiyaçların tatmini, iyi yaşama ilişkin tikel kavrayışların peşinden koşmanın üzerindedir. Aynı zamanda pratik söylemde etkili bir katılım için gerekli olan genel toplumsal koşullar, tüm bireylerin sahip oldukları meşruiyet iddiasına ilişkin bir adalet ve hak meselesi olarak görülür³⁴.

Bu nedenle hukuk ve politika teorisinde Habermas’ın Kantçı transandantal veya saf rasyonel ilkeleri yeniden yorumladığını söylemek yerine, Kantçı aleniyet ilkesini yeniden yorumladığını söylemek gerekir. Böylece aslında kamusal alan ve aleniyeti yeniden ele alan Habermas’ın, Kantçı öznel arası ve evrensellik vurgusunda eksikliği görülen ilkelerin uygulanması problemine çözüm önerisini görebiliriz. O, temel haklar, adalet, bireysel ilgiler ve zorlama, pozitif yasa, itaat ve politik katılım arasında kurumsallık aracılığıyla bir bağdaşım kurar. Habermas’a göre, müzakereci demokrasinin başarısı,

sadece ortak biçimde eylemde bulunan tüm yurttaşlar bütününe değil, gayri resmi biçimde gelişen kamusal görüşlere sahip olan kurumsallaşmış müzakereci süreçlerin etkileşimine olduğu kadar,

³³Söylem ilkesinin ve etiğinin, Habermas’ın betimlediği şekliyle, kişileri kamusal tartışmaya veya anlaşmaya yönelten yapısından dolayı, artık Kantçı hem moral hem de hukuksal evrenselleştirici ilke veya evrenselleşebilirlik testi de, *aşkınsalsızlaştırma* aracılığıyla, artık meşru yasa yapmanın genel prosedürünü tanımlayan demokrasi ilkesiyle eşzamanlı biçimde sunulmaktadır. Bkz., J. HABERMAS, “From Kant to Hegel and Back Again –The Move Toward Detranscendentalization”, *European Journal of Philosophy*, 7:2, 1999, s:129-157.

³⁴Kenneth BAYNES, *The Normative Grounds of Social Criticism*, State University of New York Press, New York, 1992, s: 7

prosedürlerin ve iletişim koşullarının uyumunun kurumsallaşmasına dayanır³⁵.

Habermas için müzakereci demokrasinin kurumsallaşmasında merkezi olan, paylaşılan ethos değildir, rasyonel politik görüşün biçimlenmesi için söylemin kurumsallaşmasıdır. “Bu demokrasi kavrayışı, devlette merkezileşen toplumsal bir bütün kavramıyla ve buyrulan amaca yönelmeyle işlemez”³⁶. Bu yüzden müzakereci demokrasi, oy verme veya seçim eylemlerini prosedürel nihai politik eylemler olarak görmez. Bu model, bireysel veya geçmiş tercihlerin politik sisteme dışsal olmadığını kabul ederken, çabası, tercihleri etkileyen veya onlara yön veren geniş ölçekli faktörleri, yani hukuksal kuralları, geçmiş seçimleri ve kültürü sisteme uyarlamaktır. Bu nedenle Habermas’ın prosedürel demokrasi ve müzakereci demokrasi modeli, öncelikle biçimsel olarak düzenlenmiş politik sistemin ötesine genişleyerek, Habermas’ın kamusal alan dediği geniş ve karmaşık iletişim ağına işaret eder. O halde “Habermas’ın demokratikleşme üzerine ilgisi, demokratik bir toplumun çekirdeği olarak ve bireysel kendini geliştirmenin temel bir ögesi olarak politik katılım üzerine yaptığı vurguyla ilişkilidir”³⁷.

Politik katılım sorunsalında Habermas, Kant’ın hukuk öğretisindeki bir eksikliğin eleştirisinden yola çıkar. Nitekim kamusal ilkesinin kurumsal gerçekliği bir yana, oy verme eylemi dahi Kant’a göre “aktif” veya “sivil kişilikler”³⁸ dediği mülkiyet sahibi yurttaşların katılabileceği bir eylemdi. Kant, ekonomik bağımlılıkların, otonominin önündeki engel olduğunu kabul etmişti. Böylece aslında yaşamak için başkasına bağımlı olan, Kant’a göre eşlerine ve babalarına bağımlı kadınlar ve çocuklar da dâhil, herkes kamusal veya politik katılımın bağımsızlık koşullarını sağlayamadıklarından dolayı “pasif yurttaş”³⁹ tır. Ayrıca Kant, egemenin yönetme üzerindeki üstünlüğünü, liberal sözleşme geleneğiyle uyumlu biçimde açıklamış, fakat fiili, evrensel ve yenilenebilir bir rıza kavramını

³⁵ J. HABERMAS, *Between Facts and Norms*, s: 298.

³⁶ A.g.e., s: 298.

³⁷ D. KELLNER, *Habermas, the Public Sphere, and Democracy: A Critical Intervention*, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/kellner.html>, s: 3

³⁸ “Bir yurttaş olarak bir cumhuriyetin bir üyesinin bağımsızlığı (sibusufficientia), aşağıdaki gibi tanımlanabilir: Mevcut kamusal yasalar altında herkesin özgür ve eşit oldukları düşünülebilir, fakat fiili olarak yasama konusunda bu yasaları yapma hakkıyla ilgili olarak aynı şey düşünülemez”. Bkz., I. KANT, *On Common Saying*, s:77. ve I. KANT, *The Metaphysic of Morals*, 314.

³⁹ “Yurttaşlığı bağımsızlıkla tanımlayıp yasaların yapılmasına katılmak için akılsal yasal yeterliliği bir ön koşul olarak aldığı ve bu yeterliliği, sadece mülk sahibi yurttaşta tanıdığı ve olumsal ekonomik bir faktörü, akılsal bir hakkın tesis edilmesinde belirleyici bir ilke haline getirir”. Bkz. Wolfgang KERSTING, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, derleyen Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010 içerisinde s:72.

tesis edememişti. Bu yanıyla yurttaşların aleniyet ilkesi uyarınca egemenin eylemlerini yargılamaktan kaçmaması gerekirken, yurttaşlar kesinlikle egemenin karşısında bir isyan veya devrim biçiminde çıkmaktan da hem ahlaki hem politik olarak men edilmişlerdi⁴⁰.

Habermas'a göre, aleniyet ilkesi, bu haliyle politik meşruiyet ve politik eylem sorunsalına yanıt veremez. Aleniyet ilkesi, eşitlik ilkesi temelinde özgürlüğün herkese açıldığı bir yeniden kavramsallaştırma zeminine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Habermas, temel haklar ve politik haklar arasındaki ilişkinin tesisi ve yasaların meşruiyeti sorunsalının karşısına, liberal ve cumhuriyetçi geleneğin çözüm önerilerinin eleştirisiyle sentezlediği ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız müzakereci demokrasi ve hukuk kavrayışının dayandığı kamusal alan çözümlemesini koyar. Bunu yaparken, Habermas'ın teorisi, transandantal ve modern liberal demokrasi kavrayışının ve temsili demokrasinin eksikliklerini vurguladığı, felsefe tarihi, psikoloji, dil, hukuk ve politika felsefesine dair bir yeniden okuma olarak karşımıza çıkar. O bu yolla saf transandantal aleniyet idesini doğrudan almak yerine, kamusal akıl idesini hem demokratikleştirmeye çalışır hem de aklın kamusal kullanımını ve aleniyet ilkesini korumak için prosedürel bir kılavuzluk önerir.

Çağdaş liberal demokrasi tartışmalarının merkezindeki müzakereci demokrasi söylemine itiraz ise, tam da siyasalın ve demokrasinin tanımını, işlevini ve bir arada yaşamın tesisini evrensel rasyonel uzlaşımçı bir makuliyet veya kurumsallaşmış bir uzlaşımında değil, hegemonik ilişkilerin, antagonizmaların varlığında ve onların yaratacağı dinamik bir agonistik siyasette bulan radikal demokrasiden gelir⁴¹.

⁴⁰ "Devletin iktidarı ve onun faili, yani devlet başkanı, hükümete tiranca eyleme yetkisi vererek toplum sözleşmesini ihlal etse ve böylece uyrukların gözünde yasama hakkını kaybetse bile, bu yine de uyruklara direnç gösterme hakkını tanımaz". Bkz. I. KANT, *On Common Saying: 'This May be True in Theory, But It Does Not Apply in Practice'*, tran. and ed. Hans Reiss, *Kant's Political Writings*, Cambridge Univ. Press, London, 1970, içerisinde, s: 81

⁴¹"Her türlü konsensüs hegemonik bir eklemlenmenin sonucudur ve konsensüsün tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bir 'dışarı' daima olacaktır; demokratik siyasetin bunu idrak etmesi hayati önemdedir. Habermasçılardan farklı olarak, biz bunu demokratik projenin altını oyan bir şey olarak değil, olanaklılığının koşulu olarak görüyoruz". Ernesto LACLAU-Chantal MOUFFE, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İletişim Yay. İstanbul, 2008, s: 23.

SONUÇ

Daha ayrıntılı bir çalışmayı hak ettiğinden, radikal demokrasiye burada sadece liberal geleneğe ve müzakereci demokrasiye yönelik bu temel itirazları açısından kısaca değinerek çalışmamızı sonlandıracağız.

Radikal demokrasi söylemi, özellikle modern liberal söylemi ve onun Kant'ta temellenen evrenselleştirici ve uzlaşmacı rasyonalist ilkelerini eleştirerek, günümüz demokrasi krizi tartışmasına farklı bir yerden bakmanın mümkün olduğunu iddia eder. Chantal Mouffe'a göre radikal demokrasi açısından temel sorun, liberal demokrasi modelinin, aslında bireycilik, evrensellik gibi kavramlar açısından, günümüzdeki biçimiyle müzakereci demokrasinin de, temelde toplumların günümüzde karşılaştığı sorunları siyasal bir biçimde tahayyül edemiyor oluşlarıdır. "Siyasal" kavramıyla Mouffe'un kastettiği, insan toplumlarının kurucu unsuru olarak gördüğü antagonizma boyutudur; "siyaset"le de insanların, siyasalın sebep olduğu çatışmalar bağlamında, birlikte yaşamalarını sağlayan pratikler ve kurumlar kümesinin yarattığı bir düzendir⁴². Mouffe, her iki kavramın ve özellikle demokrasi kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini, bunun için de iki temel neden olduğunu belirtir. İlk neden, liberalizmin tartışmaya açık olmayan özel mülkiyet ve kapitalist ekonomi savunmasıyla özdeşleştirilen hegemonyasıdır. İkinci neden de liberalizmin, bireyciliğe olan sarsılmaz inancının yanı sıra, temel diğer özelliği olan akla dayalı evrensel mutabakatın erişilebilir olduğuna dair rasyonalist evrenselciliğe olan inancıdır⁴³. Fakat radikal demokrasi, liberal geleneğin, "modern demokrasinin uğraştığı kurumlar ve pratikler tarafından kurulmuş olan politik topluluğun çatısı altında yok olmadan geniş grupların haklarına saygı göstererek, çoğulculuğun nasıl maksimize edilebileceği ve yurttaşlar olarak kendi kimliklerimizi nasıl tanımlayabileceğimiz"⁴⁴ sorusuna cevap vermekte yetersiz olduğunu savunur:

Demokratik siyaset için merkezi öneme sahip olan soruyu ancak "siyasal"ın antagonistik boyutunu teslim ederek sorabiliriz. Liberal kuramcılar kusura bakmasınlar ama bu soru, ne rakip çıkarlar arasında nasıl bir anlaşma akdedileceğiyle, ne de "rasyonel", yani dışlanmaya yer vermeyen, herkesi içeren bir mutabakata nasıl varılacağıyla ilgilidir. Demokratik siyasetin özgüllüğü, bazı liberallerin inanmamızı istediklerinin aksine, biz/onlar karşıtlığının aşılması değil, bu karşıtlığın farklı biçimde kurulmasını gerektirir. Demokrasinin ihtiyaç duyduğu şey,

⁴² Chantal MOUFFE, *Siyasal Üzerine*, s: 17.

⁴³ A.g.e., s: 19.

⁴⁴ Chantal MOUFFE, "Democratic Politics Today", *Dimensions of Radical Democracy*, ed. Chantall Mouffe, Verso, 1992, s: 1-17, s: 3.

modern demokrasinin kurucu unsuru olan çoğulculukla bağdaşan bir biz/onlar ayrımı yapmaktır⁴⁵.

Klasik liberal Hobbes, Locke ve Kantçı sözleşmecî teorilerin temel niteliği olan çatışmadan veya doğal durumdan kaçma ve sivil birlik veya hukuksal durumda uzlaşma/mutabakat, radikal demokrasi açısından ne siyasaldır, ne de demokratiktir. Nitekim öncelikli olarak liberal modellerin sunduğunun aksine, radikal demokratik agonistik yaklaşım, toplumun her zaman siyaseten kurulduğunu kabul eder ve hegemonik mücadelelerin geliştiği alanın her zaman daha önceki hegemonik pratiklerin sonucu olduğunu belirtir. Böylece liberal geleneğin yapı taşları olan sözleşme aracılığıyla doğal durumdan hukuksal duruma geçiş, yani tarihsel değil, soyut ve rasyonel bir ölçüt, bir ide olan sözleşmeyle kurulan kozmopolit uzlaşım ve "birlik", taraflar arasındaki husumeti gideren, farklılıkları, ilgi ve çıkarları evrensel rasyonel hukuksal durumun devamı için siyasetten soyutlayan bir gelenek olarak yorumlanır. Bu nedenle, radikal demokrasinin merkeze aldığı kavramlardan "agonistik yaklaşım, husumetsiz bir demokratik siyaseti kabul etmez ve siyasal boyutu ihmal ederek siyaseti bir takım sözde tarafsız izleklere indirgeyenleri eleştirir"⁴⁶.

Sonuç olarak biliyoruz ki siyasal eylemin gerekliliği, liberal sözleşmecî gelenekte, kişinin özel alanı terk etmesi ve kamusal alanda bulunması olarak tanımlanmaktaydı. Hatta siyaset yapmak, günümüz demokrasilerinde hala pek çok kez demokrasi tanımının indirgemeci bir versiyonu olarak karşımıza çıkan biçimiyle bir partiye mensup olmak ve oy vermek olarak değerlendirilmektedir. Oysa, bireyin sorunları olarak algılanan meselelerin öne çıkmasıyla siyasal olan'a dair tanım da değişir ve yaşam tarzına müdahaleleri, beslenme biçimlerine dair sorunları, ekolojik riskleri veya cinsiyet ayrımcılığını öne çıkaran söylemler gibi özel alana ait olarak değerlendirilen meseleler siyasal meseleler haline gelirler. Bu meselelerin siyasi olarak kabul edilip dile getirildiği, siyasi eylemliliğin muhalif karakterinin kabul edilip doğrudan yok sayılmadığı siyasal ve aynı zamanda insani durumun imkânı, açıktır ki bütün rasyonel öznelerin itaat edeceği kozmopolit bir yasallık durumunu merkeze alan batılı klasik liberal demokrasi modeli değildir.

Aslında gerek müzakereci demokrasi modelinde gerek radikal demokraside eleştiri, yurttaşlık-toplum, yurttaş-toplum ve yurttaşların birbirleri arasında aktif ve meşru bir siyasi eylemliliğin yeniden nasıl tesis edileceğine dair klasik liberal demokrasi modelinin eksikliğine ve onun felsefi art alanına dair bir eleştiridir. Öncelikle müzakereci demokrasi modeli ne özneleri (Kantçı, aydınlanmacı) bir sıfır noktasından saf bir özgürlük, hak ve eşitlik tartışmasına katar, ne de onların kendilerini kolektif

⁴⁵ Chantal MOUFFE, *Siyasal Üzerine*, s: 21-22.

⁴⁶ A.g.e., s: 43.

bir girişimin katılımcıları olarak gören yurttaşlar olarak eylemliliklerini ortadan kaldırmaya çalışır. Radikal demokrasi için ise sorun liberal bireysellik, özgürlük vb. ilkelerin ortadan kaldırılması değil, bireyselci çerçeveye çatışmayan eylemlerin birbirlerini tahakküm altına aldığı değil, birbirlerine karşı muhalifliğini meşru gördükleri bir demokratik bir arada yaşam siyasetini vurgulamaktır. Sonuç yerine belki de söylenmesi gereken şey, her iki demokrasi söyleminin dayandıkları farklı felsefi art alandan getirdikleri kavramsal çerçeveyi uyguladıkları 21.yüzyıldaki yerel ve küresel ölçekte ortaya çıkan demokrasi krizlerinin çözümünde öncelikle meşruluk ve evrensellik iddiası taşıyan tek bir modelin yetmediğini kabul etmek ve farklı modelleri kabul edenlerin düşmanlaştırılmadığı veya kriminalize edilmediği fakat muhalif karakterlerinin kabul edildiği “başka bir dünyayı mümkün” kılma mücadelesinin karşımızdaki en önemli ve acil mesele olduğunu kabul etmek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ADDIS Adeno, "Deliberative Democracy in Severely Fractured Societies", *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 16, 2009, p: 59-83.
- ARENAS Dolz F., "Deliberative Democracy, Active Citizenship and Critical Culture: From Aristotle's *Rhetoric* to Contemporary Political Philosophy", *Icono*, 14, vol. 11 (1), 2013, s: 163-193.
- ARENDT Hannah, "Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar", *Cogito*, 41-42, Kış 2005.
- BAYNES, Kenneth, *The Normative Grounds of Social Criticism*, State University of New York Press, New York, 1992.
- BEST Steven-KELLNER Douglas, *Post Modern Teori-Eleştirel Soruşturmalar*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul, 1998.
- BOHMAN James, REHG William, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, 1997.
- FRAZER Nancy, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", çev. Meral Özbek-Cemal Balcı, *Kamusal Alan*, der. Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s: 103-133ç
- GUYER Paul, "Kant'ın Ödevler Sistemi", *Cogito*, Yapı Kredi Yay., Sayı: 41-42, 2005, içerisinde.
- HABERMAS Jürgen, *Between Facts and Norms*, tran., William Rehg, The MIT Press, Massachusetts, 1998.
- HABERMAS J., "From Kant to Hegel and Back Again -The Move Toward Detranscendentalization", *European Journal of Philosophy*, 7:2, 1999, s: 129-157.
- HABERMAS J., "Kamusal Alan", çev. Meral Özbek, *Kamusal Alan*, der. Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s: 95-102.
- HABERMAS J., *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim, İstanbul, 1997.
- HABERMAS J., "Modernity versus Postmodernity", *New German Critique*, No: 22, Winter, 1981, pp. 3-24.
- HABERMAS J., "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak *Siyaset Kuramı Yazıları*, çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002.
- HUTCHINGS Kimberley, *Kant Critique and Politics*, Routledge, London, 1996.
- KANT Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1995.

- KANT, I. *An Answer to The Question: 'What is Enlightenment?*, Hans Reiss, *Kant's Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.
- KANT Immanuel, *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*, çev. Uluğ Nutku, Artı Bilim Kültür ve Sanat Dergisi, Eylül, 1992.
- KANT, I., *Metaphysics of Morals*, translation: Mary Gregor, Cambridge University Press, New York, 1991.
- KANT, I., *On Common Saying: 'This May be True in Theory, But It Does Not Apply in Practice'*, tran. and ed. Hans Reiss, *Kant's Political Writings*, Cambridge Univ. Press, London, 1970.
- KANT Immanuel, *Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, Nejat Bozkurt (derleyen ve çeviren), *Seçilmiş Yazılar*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.
- KELLNER Douglas, *Habermas, the Public Sphere, and Democracy: A Critical Intervention*,
<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/kellner.html>.
(erişim:05.07.2012).
- KERSTING Wolfgang, "Politics, Freedom And Order: Kant's Political Philosophy". *The Cambridge Companion to Kant*, , edited by Paul Guyer, Cambridge University Press, New York, 1992.
- KERSTING Wolfgang, "Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant'ın Politika Felsefesi", *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, derleyen Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KEUL, Hans-Klaus "Subjectivity And Intersubjectivity: Remarks on The Concept of Freedom In Kant And Habermas", *The Jurnal Of Value Inquiry*, içerisinde sayı: 36, 2002.
- LACLAU Ernesto-MOUFFE Chantal, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İletişim Yay. İstanbul, 2008.
- MCCARTHY Thomas, "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün İngilizce Baskısına Giriş", çev. Meral Özbek, *Kamusal Alan*, der. Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s: 91-93.
- MOUFFE Chantal, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İletişim yay. İstanbul, 2010.
- MOUFFE Chantal, "Democratic Politics Today", *Dimensions of Radical Democracy*, ed. Chantall Mouffe, Verso, 1992, s: 1-17.
- PATTERSON Dennis, *A Companion To Philosophy of Law and Legal Theory*, Blackwell Publishing, 1996.